

Večrazsežnost osumljenčevega priznanja

Polona Mozetič*

Poleg pravne ima priznanje še širšo in večplastno družbeno in psihološko dimenzijo. Psihoanaliza kot znanosti z njej lastno metodo raziskovanja ugotavlja, kako deluje človekova beseda nanj in na drugega človeka. Zaradi cenzorske moči nezavednega je analizantovo priznanje analitiku vedno obremenjeno s sumom, da služi drugim motivom. Resnico gre zato iskati v odporu do govora, v neizrečenem. Izhodišče te metode je transfer, ki se lahko razvije tudi izven psihoanalitičnega izkustva, med drugim pri policijskem zaslišanju osumljenca. V modernem kazenskem postopku mora biti izjava osumljenca prostovoljna, vendar se koncept prostovoljnosti nanaša zgolj na okoliščine, v katerih je bilo priznanje podano, ne pa na naravo priznanja kot takšnega. Pri tem se spregleda, da je neprostovoljnost latentno prisotna že v vezi med osumljencem in zasliševalcem, ki spodbuja k ustvarjalnemu govoru. Ta govor pa je lahko aktiviran zaradi zapletenih slojev krivde, sramu, prezira, potrebe po kaznovanju, pokori itd.

Ključne besede: predkazenski postopek, priznanje osumljenca, psihoanaliza, transfer, ponovno najden spomin, sindrom napačnega spomina, prostovoljnost priznanja

UDK: 343.121:343.144

1 Uvod

Imperativ priznati – tj. z besedami izraziti odgovornost za svoja dejanja in misli – je pomemben del prevladujoče sodobne kulture. Priznanje igra pomembno vlogo pri moralnem očiščenju in moralnem discipliniranju posameznikov. Besedno dejanje, s katerim posameznik pokaže nase kot na storilca nečesa, kar je slabo ali narobe, velja za korak k njegovemu moralnemu očiščenju in k ponovni vključitvi v želeno družbeno okolje. Starši na primer prepričujejo otroke, da jim bo, če bodo priznali, kaj so naredili narobe, prizaneseno s kaznijo. V kazenskem pravu poznamo institut skesanca, ki mu sme sodišče omiliti kazen za kaznivo dejanje, storjeno v hudodelski združbi, če je razkril podatke, pomembne za preiskovanje in dokazovanje kaznivih dejanj.¹ Priznanje naj bi imelo terapevtski učinek, saj posameznik z njim razkrije – pa tudi ustvari – svojo notranjost, duševnost. Danes je za mnoge potrditev njihove individualne identitete odvisna od tega, kaj imajo priznati: če nimaš ničesar priznati, enostavno ne obstajaš. V priznanju ne glede na to, ali je povsem trivialno ali izrazito intimno, naj bi se zrcalila edinstvenost posameznika. Zato posameznik pogosto zahteva, da bi bil slišan.²

Foucault pravi, da je človek na zahodu postal žival, ki priznava (franc. *bête d'aveu*).³ V zahodnih družbah je priznanje od srednjega veka dalje eden poglobitvenih obredov, ki naj bi prinašali resnico. Priznanje velja za eno najbolj cenjenih tehnik proizvajanja resnice in ima osrednjo vlogo v redu civilnih in verskih oblasti. »Značilen je že sam razvoj besede 'priznanje' in pravne funkcije, ki jo je označevala: od 'priznanja', kot jamstva položaja, identitete in veljave, ki ga nekdo daje drugemu, se je prešlo na 'priznanje', pri katerem nekdo spoznava svoja lastna dejanja ali misli. Posameznik se je dolgo potrjeval s sklicevanjem na druge in z izražanjem svoje povezave z drugimi (družina, podložnost, zaščita); kasneje se ga je potrjevalo na osnovi govora resnice, ki ga je bil sposoben ali primoran imeti o samem sebi. Priznanje resnice se je vpisalo v jedro procesov individualizacije s strani oblasti.«⁴ Dolžnost priznavanja se zdaj naslavlja na nas s toliko različnih koncev in je utelešena v nas tako globoko, da je več ne dojemamo kot učinek oblasti, ki nas prisiljuje. Obstaja celo nasproten vtis, da priznanje osvobaja posameznika, oblast pa ga omejuje na tišino. Vendar resnica, pravi Foucault, po naravi ni svobodna niti ni podlož-

vedovati, medtem ko na drugi strani ni nikogar, ki bi te izpovedi slišal. Lahko celo rečemo, da je prav ta neobstoja instance, ki bi lahko slišala posameznika, vzpodbudil nastanek cele izpovedne industrije kot tudi terapije ponovno najdenega spomina (Salecl 1999: 98–9). Terapevtski pomen priznanja je po zaslugi medijev že banaliziran, ko v popularnih oddajah znane in neznane osebe javno razkrivajo najbolj intimne trenutke svojega življenja.

³ Foucault 2000, str. 64.

⁴ Foucault 2000, str. 63.

* Polona Mozetič, univ. dipl. pravnica, mlada raziskovalka na Inštitutu za kriminologijo pri PF v Ljubljani, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana

¹ Glej 42. člen Kazenskega zakonika (KZ-UPB1, Ur. l. RS, št. 95/2004).

² Brooks 2000, str. 140. Salecl pravi, da je v zadnjih letih opaziti naraščajočo obsedenost s spominom in travmo, ki je privedla do tega, da so posamezniki prepričani, da se morajo kar naprej izpo-

niška napaka, temveč njeno proizvajanje v celoti prežemajo odnosi oblasti. Priznanje je primer za to.⁵

2 Priznanje v cerkvenem diskurzu

Na pomen priznanja v izobraževanju, vzgoji, pravu in tudi drugod je vplival razvoj tega instituta v katoliški cerkvi. Leta 1215 je Cerkev na IV. lateranskem koncilu uvedla zakrament spovedi, na podlagi katerega se mora vsak vernik enkrat letno spovedati svojih grehov. S tem je akt odpuščanja v katoliški religiji izginil iz javne sfere⁶ in se premaknil v zasebno. Priznavanje je postalo intimno spovedovanje grehov duhovniku, varovano s pečatom zaupnosti.

Iz zgodovine kazenskoprocesnega prava je IV. lateranski koncil poznan po tem, da je bila na njem ustanovljena inkvizicija za preganjanje heretikov. V inkvizicijskih postopkih so osumljenci morali priseči, da bodo na vprašanja odgovarjali po resnici (prisega *de veritate dicenda*), na podlagi česar se je razvila doktrina, da je priznanje nujno za rešitev heretike duše in za ohranitev čistosti Cerkve.⁷ Poleg tega je IV. lateranski koncil odpravil božjo sodbo (*ordal*), kar je spodbudilo razvoj dokaznega prava. Prva dokazna pravila so določala, da je za obsodbo posameznika potrebno pridobiti pričanji dveh verodostojnih prič ali priznanje obdolženca. Slednje je bilo nemalokrat izsiljeno s torturo.⁸ Sistem

formalnega dokaznega prava je bil sicer v političnem smislu posledica prizadevanja, da bi se omejila moč sodnika. Sodnik naj bi tako postal zgolj uresničevalec predpisanih pravil, ne pa odločilen dejavnik dokazne ocene. Ideološko pa je formalno dokazno pravo temeljilo na dveh temeljih. V Bibliji so reference, da so za ugotavljanje resnice potrebne dve ali tri priče (*in ore duorum vel trium testium stat omne verum*). Poleg tega je cerkveno stališče, da je priznanje najboljši dokaz, ker ni zgolj najbolj točen, pač pa izraža storilčevo spoznanje, da je ravnal narobe, in kesanja, kar je prvi korak k temu, da postane boljši človek.⁹

Brooks ugotavlja, da sta religiozni (spoved) in pravni model priznanja nastala hkrati, vendar so se povezave med njima sčasoma zabrisale. Ob hkratni uvedbi spovedi in inkvizicije je priznanje pričelo služiti tako tolažbi in odpuščanju kot tudi preganjanju in discipliniranju ljudi. Posameznik je postal subjekt vesti, ki je podvržen tako samo-izpraševanju kot zunanjemu nadzoru. To je botrovalo nastanku posebnega občutka sebstva (ang. *selfhood*), ki je vezan na posameznikovo potrebo po izražanju samega sebe. Brez zahteve po priznavanju, ki je zaukazano s strani posameznikove notranjosti in zunanosti, posameznik ne bi preiskoval in izpraševal samega sebe.¹⁰

Spoved, ki jo je uvedel IV. lateranski koncil, je govorno dejanje, ki mora biti popolno in podrobno, sledi pa ji odveza, ki jo spovednik da grešniku. Pri tem je bistveno, da je spoved priznanje, ki se zgodi v interakciji med dvema subjektoma. De Man zastopa tezo, da znak in pomen ne sovpadata.¹¹ Zato ima lahko priznanje dva vidika, konstativnega in performativnega. Konstativni vidik priznanja je v vsebini izjave oz. v sporočilni vrednosti izjave »storil sem greh«. Njegov performativni vidik pa je v podmeni »daj mi odvezo za ta greh«. Ta dvojnost je lahko problematična, saj obstaja možnost, da performativni vidik ustvari konstativnega: želja po odvezi ustvari greh ali krivdo, ne pa obratno.¹² Performativni učinek priznanja je posledica njegovega konstativnega učinka oz. prepričanja, da ima priznanje spoznavno vrednost. Priznanje ima svojo performativno vrednost zgolj v dimenziji dialoga, v razmerju med tistim, ki se spoveduje, in spovednikom, od katerega pričakuje, da potrdi, da je priznal, in mu da odvezo.¹³

Foucault je zato zapisal, da je priznanje »govorni obred, v katerem se oseba, ki govori, ujema s predmetom izjave; to je

⁵ Foucault 2000, str. 64.

Pravica »biti slišan« je tudi pravica obdolženca v kazenskem postopku, saj ima obdolženec pravico, da oblikuje in izvaja lastno obrambno strategijo. Pravice obdolženca, da avtonomno odloča, kako se bo branil, Ustava ali Zakon o kazenskem postopku (ZKP-UPB4, Ur.l. RS, št. 32/2007) izrecno ne določata. Vendar Ustava v 29. členu našteva pravna jamstva, ki jih ima obdolženec. Pravica obdolženca, da ima primeren čas in možnosti za pripravo obrambe, pravica, da se mu sodi v navzočnosti in da se brani sam ali z zagovornikom, pravica, da mu je zagotovljeno izvajanje dokazov v lastno korist, in privilegij zoper samoobtožbo ne bi imeli smisla, če obdolžencu ne bi bila priznana avtonomija pri oblikovanju in izvajanju strategije svoje obrambe. Pravica je namreč po svoji definiciji možnost, da pravni subjekt na določen način ravna, ko zasleduje interese, zaradi katerih mu pravni red to pravico sploh priznava.

⁶ Pred tem je bil obred spovedovanja in odpuščanja javen; ljudje so javno in skupinsko izražali svojo grešnost. *Brižinski spomeniki*, ki so nastali ustno najbrž v 9. stoletju, zapisani pa so bili ok. leta 1000, so razdeljeni na tri dele oz. tri spomenike. Najbolj poznan je drugi spomenik z naslovom *Pridiga o grehu in pokori*, ki podaja krščanski nauk o grehu in zveličanju in o učinkih spovedi. Prvi in tretji spomenik pa sta obrazca splošne spovedi, ki so ju verniki »molili« skupaj v cerkvi. Gre torej prav za obrazca, ki sta se uporabljala pri javnem spovedovanju (Kos 1992, str. 17).

⁷ Brooks 2000, str. 15; Bayer 1995, str. 23; Zupančič 1991, str. 187, 197.

⁸ Foucault pravi, da priznanje od srednjega veka dalje kot senca spremlja mučenje in ga podpira, kadar odpove: črna dvojčka (Foucault 2000, str. 63).

⁹ Kunert 1966, str. 144.

¹⁰ Brooks 2000, str. 97. Glej tudi Kmet 2007, str. 58.

¹¹ De Man 1997, str. 29.

¹² Brooks 2000, str. 21.

¹³ »[D]a bi zapisana ali v spominu spravljena beseda dobila performativno moč, jih je treba izgovoriti z živim glasom, in prav raba glasu je tista, ki tu proizvede ritualni značaj, četudi – ali prav kolikor – ničesar ne doda k samemu pomenu in nima kot taka nobene 'informacijske vrednosti'.« (Dolar 2003, str. 8).

tudi obred, ki poteka v odnosu oblasti, kajti ničesar ne priznavamo brez, vsaj navidezne, navzočnosti partnerja, ki ni samo sobesednik, temveč instanca, ki zahteva priznanje, ga nalaga, ocenjuje in poseže vmes, da bi sodila, kaznovala, oprostila, potešila ali pomirila; obred, v katerem se resnica potrjuje prek težav in odporov, ki jih je morala zlomiti, da se je pokazala; in končno obred, v katerem že izražanje, neodvisno od svojih zunanjih posledic, spodbudi bistvene preobrazbe pri tistem, ki ga izgovarja: oprošča ga krivde, odrešuje, očističuje, razbremenjuje njegovih napak, osvobaja in mu ponuja rešitev.¹⁴ Za resnico priznanja jamči vez, bistvena pripadnost v govoru med tistim, ki govori, in tistim, o čemer govori. »Nasprotno pa mesto gospodstva ni na strani tistega, ki govori (kajti on je tisti, ki je prisiljen), marveč na strani tistega, ki posluša in molči; ni na strani tistega, ki ve in da odgovor, marveč na strani tistega, ki ga sprašuje in za katerega se meni, da ne ve. In ta govor resnice končno ne učinkuje na tistega, ki ga sprejema, temveč na tistega, iz katerega je izsiljen.«¹⁵

3 Priznanje v psihoanalitičnem diskurzu

Psihoanaliza je najbolj radikalno pokazala, kaj pomeni govoriti in to govoriti navkljub posameznikovim zavestnim namenom. V psihoanalizi pacient in analitik skleneta »pogodbo«, ki od pacienta zahteva popolno iskrenost, od analitika pa strogo diskretnost. Čeprav to zbuja vtis, da želi analitik imeti položaj nekakšnega posvetnega spovednika, Freud trdi, da je razlika med njima velika, »kajti mi od nevrotika ne želim slišati le, kaj ve in pred drugimi skriva, marveč nam mora povedati tudi to, česar ne ve.«¹⁶ Analitik skuša odkriti, kar analitik ve, da analizant ve, vendar ve nezavedno.

Psihoanaliza kot znanosti z njej lastno metodo raziskovanja ugotavlja, kako deluje človekova beseda nanj in na drugega človeka. Delovanje besede ni samoevidentno in razvidno, zato je analitik podoben arheologu, ki brska po ostankih besednega delirija, v katerem posamezniki in posameznice nemalo uživajo in vedno znova pozabljajo, da je v njihovih izjavah tudi tisto, za kar so prepričani (ali pa bi to radi bili), da je iz njih izključeno in varno spravljeno pod površjem njihovega izjavljanja. Psihoanalitična »resnica« temelji na procesu artikulacije. Freuda je tako zanimalo zgolj, kar je bilo izrečeno, saj je v njem tudi vse tisto, kar bi ravno tako lahko bilo izrečeno, pa iz določenih razlogov ni bilo.¹⁷ Psihoanaliza ima na voljo samo en medij, pacientov govor¹⁸, ki pa je precej

nezanesljiv vodnik do resnice. Zaradi cenzorske moči nezavednega je analizantovo priznanje analitiku vedno obremenjeno s sumom, da služi kakšnim drugim motivom. Prava resnica v psihoanalizi je namreč zaznamovana z analizantovim odporom, da bi jo artikuliral in se z njo soočil.¹⁹ Resnico v psihoanalizi gre zato iskati v odporu do govora, v neizrečenem.

V analizi se običajno razvije transfer, tj. pojav, v katerega sta vključena subjekt in psihoanalitik. Za fenomen transferja je konstitutivno, da se manifestira v razmerju do nekoga, s komer govorimo.²⁰ Na začetku odkrivanja psihoanalize je Freud v analitiku videl predvsem interpreta, ki zgolj dešifrira znamenja, ki jih proizvaja nezavedno. Vendar je Freud sčasoma ugotovil, da v svojem izkustvu analitičnega razmerja ne more ostati nepristranski, objektivni ali celo znanstveni interpret. Analitično razmerje je namreč strastno. Iz te strasti, ki je za analitika problem, mora analitik najprej nekaj izvleči, nato pa se je ubraniti.²¹ Zato Freud, ko razpravlja o transferju, uporablja vojaško besedišče oz. govori o boju: »Boj med zdravnikom in pacientom, med intelektom in nagonским življenjem, med spoznanjem in hotenjem po udejanjanju, se odigrava skoraj izključno na transfernih pojavih. Na tem polju mora biti dosežena zmaga, ki je trajni izraz ozdravljenja od nevroze. Neizpodbitno je, da pripravlja psihoanalitiku največ težav premagovanje transfernih pojavov, toda ne smemo pozabiti, da nam prav slednji neprecenljivo služijo pri tem, da bolnikove skrite in pozabljene ljubezenske vzgibe naredimo aktualne in manifestne, kajti ne nazadnje nihče ne more biti pokončan *in absentia* ali *in effigie*.«²²

Lacan pravi, da transfer temelji na predpostavki *subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve* (franc. *sujet supposé savoir*). Ta predpostavka je vzvod zdravljenja. Subjekt je na začetku analize daleč od tega, da bi analitiku dodelil mesto *subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve*, ker meni, da obstaja nevarnost, da bo prevaral analitika.²³ Analitik tudi dejansko nikoli ni *tisti, ki ve*, kaj je s pacientom narobe, saj v resnici ne ve ničesar. Analitični proces je krožen in stoji v praznem. Potrebna je iluzija, da ga spravi v tek. Ta iluzija je transfer.²⁴ Transfer je iluzija, ker se mora pacient v analitika zaljubiti, da slednji postane *subjekt, za katerega se domneva, da ve*. Pri transferju gre za ljubezen, ki je vera v drugega, da ima določeno znanje, ki subjektu manjka. Transferna ljubezen analitika

¹⁴ Foucault 2000, str. 66.

¹⁵ Foucault 2000, str. 67.

¹⁶ Freud 2000-b, str. 51.

¹⁷ Rutar 1996, str. 23.

¹⁸ Lacan 1994, str. 71.

¹⁹ Brooks 2000, str. 117.

²⁰ Lacan 1992, str. 42.

²¹ Silvestre 1987, str. 16–7.

²² Freud 1996-b, str. 207.

²³ Lacan 1996, str. 218.

²⁴ Rutar 1996, str. 26.

»z vleče v zgodbo, on sam postane njen del.«²⁵ Transferno razmerje je v zadnji instanci ljubezensko razmerje, sicer »lažna«, umetno proizvedena ljubezen, ki pa se v ničemer ne razlikuje od prave.²⁶

Gibalo rojstva transferne ljubezni je želja, ki je v svojem bistvu želja Drugega. Lacan pravi, da je želja tista os, okoli katere se transfer vrti. »Transfer je bistven pojav, vezan na željo kot ključni pojav človeškega bitja.«²⁷ Ta želja je želja analitika, kajti človekova želja je vedno želja Drugega.²⁸ Smisel psihoanalize je prav v razgraditvi transferja oz. postavke subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve. Transfer je izhodišče, ne pa rezultat, kajti skozi razgradnjo transferja je subjektu omogočeno, da se približa temu, kar narekuje njegovo željo. Analitik pacientovo ljubezen zariše kot transferno ljubezen in jo napoti na njeno resnično željo.²⁹

Čeprav je Freud fenomen transferja odkril znotraj psihoanalitičnega zdravljenja, obstaja tudi izven psihoanalitičnega izkustva. Transfer je namreč spontan proces. Vlada, analiza, vzgajanje (tj. vsi poklici, ki jih je Freud označil za nemo-goče poklice) vsebujejo transferno razmerje, moment začara-

nosti z vednostjo, za katero predpostavljamo, da jo poseduje nekdo drug. Prav ta predpostavka oz. to verovanje vzpostavlja njegovo avtoriteto.³⁰ Tudi Lacan pravi, da je transfer sicer proizvod analitične situacije, vendar ta situacija ne ustvari vseh pogojev in momentov tega pojava. Če naj analitična situacija proizvede transfer, morajo biti zunaj nje že navzoče možnosti, ki se v tej situaciji uskladijo na način, ki je mogoče res enkratno, a s tem ni izključeno, da učinki transferja ne bi mogli nastati tudi tam, kjer ni nobenega analitika.³¹ Transfer imamo, pravi Lacan, brž ko se nekje prikaže subjekt, za katerega se predpostavlja, da ve.³² Zato se lahko razvije tudi v situaciji policijskega zasliševanja osumljenca.

4 Priznanje v kazenskopravnem diskurzu

V kazenskem postopku je priznanje dokaz, ki navadno pomembno prispeva k obsodbi obdolženca.³³ Večina priznanj je pridobljena že v najzgodnejši fazi postopka, torej na policiji. V primeru *Miranda v. Arizona* (1966)³⁴ je Vrhovno sodišče Združenih držav opredelilo standarde, kdaj je priznanje osum-

²⁵ Silvestre zato vzkligne: »Za to, da bi bili ljubljani, zadošča, da ste analitik.« (Silvestre 1987, str. 17).

²⁶ Transfer se v analizi pojavi hkrati kot vzvod zdravljenja in kot odpor zoper zdravljenje. Transfer je odpor, ker zaustavi asociacije in s tem prekine pacientov govor. V analizi imamo torej na eni strani rememoracijo oz. asociativni govor, ki je način, kako izzvati nezavedno, da proizvede odgovor (proste asociacije – govorimo dokler ne najdemo odgovora). To Lacan veže na subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve. Na drugi strani pa je transfer ljubezen, ki je prav tako izziv, vendar ne nezavednega, temveč tiste tišine subjekta, ki bi jo lahko imenovali tišina biti. Umetnost psihoanalitika je v tem, da omogoči konvergenco, soobstoj obeh pobočij psihoanalize (Silvestre 1987, str. 18–9).

²⁷ Lacan 1996, str. 217.

²⁸ Lacan je to razložil na primeru *Ane O.*, ki se je odzvala na Breurejevo željo po otroku z navidezno nosečnostjo (Lacan 1996, str. 145–6).

²⁹ Lacan je to opisal na primeru odnosa, ki se je razvil med Sokratom in njegovim učencem Alkibiadom. Sokrat je namreč zavrnil Alkibiadovo dvorjenje, ker zanj ni na njem ničesar, kar bi bilo mogoče ljubiti. Sokrat je s tem pokazal na praznost objekta ljubezni. Ko je zavrnil, da bi bil predmet vreden Alkibiadove želje, je razgrnil, da objekt ljubezni nima tega, kar ljubljani pričakuje. Sokratova pozicija je podobna poziciji analitika, kolikor oba zasedata pozicijo objekta *a* in poskušata »zadržati tisti nič«, praznino, travmatičnost, grozljivost, ki je značilna za ta objekt. Postaviti se v pozicijo objekta pomeni, da subjekt ni reprezentiran z nobenim označevalcem – gre torej za subjekt, ki je čista praznina. Prav zato analitik ni gospodar, s katerim bi se subjekt identificiral in ki bi subjektu nalagal dolžnosti, ampak s tem, ko zavzame pozicijo objekta, omogoči subjektu, da se sam dokoplje do resnice lastne želje (Salecl 1994, str. 141–2).

³⁰ Bahovec, v Bahovec (ur.) 1992, str. 11.

³¹ Lacan 1996, str. 116–7.

³² Lacan 1996, str. 217.

³³ Priznanje je nekoč veljalo za kraljico dokazov (*confessio est regina probationum*). Danes se priznanja načeloma ne razlikuje od drugih dokazov, vendar pa je pomen priznanja osumljenca v kazenskem postopku iz psiholoških, spoznavnih in tudi povsem učinkovitostnih razlogov dejansko zelo velik (Šugman 2006: 288–90). V zadevi *Arizona v. Fulminante*, 499 U.S. 279 (1991), je Vrhovno sodišče Združenih držav zapisalo, da je pomen priznanja obdolženca podoben oz. da ni bistveno drugačen od pomena drugih vrst dokazov. Raziskava, ki sta jo izvedla Kass in Neumann na poskusnih porotnikih, je preučevala dejanski učinek priznanja obdolženca na odločitev porote o njegovi obsodbi ali oprostitvi. Ugotovljeno je bilo, da priznanje obdolženca v veliko večji meri kot druge vrste dokazov prispeva k obsodbi (Kassin in Neumann 1997). Pri tem se zastavlja vprašanje, v kolikšni meri je mogoče ta zaključek posplošiti tudi na kontinentalni tip kazenskega postopka, kakršen je slovenski, v katerem o krivdi oz. nedolžnosti obdolženca odloča profesionalen sodnik, ne pa porota. V raziskavi *Analiza poteka in trajanja kazenskih postopkov v RS* je bilo ugotovljeno, da priznanje pomembno vpliva na izid kazenskega postopka, vendar ne vodi nujno k obsodilni sodbi. Na Okrajnem sodišču v Ljubljani je bila v primeru priznanja izrečena obsodilna sodba v 72 % primerov (od tistih zadev, v katerih se je obdolženec sploh zagovarjal, tj. priznal, zanikal ali priznal nekatera relevantna dejstva; niso upoštevane zadeve, v katerih se ni zagovarjal). V ostalih zadevah, v katerih je obdolženi dejanje priznal, so bile izrečene zavrnilne sodbe ali sklepi, s katerimi se kazenski postopek konča – najverjetneje zaradi organizacijsko tehničnih težav ni bilo mogoče postopka pripeljati do meritorne odločitve, ne zaradi dejanskih vprašanj (Bošnjak, v Bošnjak (ur.) 2005, str. 223–4).

³⁴ 384 U.S. 436.

ljenca policiji dopustno uporabiti kot dokaz. Policija osumljenca običajno zaslišuje, ko mu odvzame prostost. Ker je kustodialno zasliševanje inherentno prisilno, mora biti osumljenec ob aretaciji obveščen o pravicah do molka in do zagovornika. Ta opozorila naj bi bila, kot pravi sodnik Warren, jamstvo za to, da bo lahko obdolženec, v sicer prisilnih okoliščinah odvzema prostosti, povedal svojo zgodbo brez strahu (ang. *storytelling without fear*). Sodišče je izhajalo iz nezaupanja do policijskih metod zasliševanja, pri čemer se je sklicevalo na policijske priročnike: »Za našo današnjo odločitev je nujno razumevanje narave in okoliščin takih kustodialnih zaslišanj. Težave pri ugotavljanju dogajanj na takih zaslišanjih izhajajo iz dejstva, da se večinoma dogajajo *incommunicado*.« Sodišče je ugotovilo, da moderni načini zasliševanja temeljijo bolj na psiholoških kot na fizičnih metodah. To izhaja iz policijskih priročnikov, v katerih piše, kaj so dejavniki uspešnega zasliševanja: zasliševalec je z osebo sam v sterilnem okolju posebne sobe za zasliševanje, osumljenec je izoliran od vsega, kar mu je poznano in bi mu lahko bilo v oporo. Krivdo osumljenca se postavi kot dejstvo in se ugotavlja le še njegov motiv za storitev kaznivenga dejanja. Zasliševalci se morajo obnašati tako, kot da hočejo, da osumljenec le obnovi zgodbo, ki jo sami tako ali tako že poznajo. S prekomernim vztrajanjem pri zasliševanju ustvarijo prisilno vzdušje, zaradi katerega dobi osumljenec vtis, da se lahko iz njega reši samo s priznanjem, zanikanje pa bi njegov položaj še poslabšalo.

V teoriji kazenskega procesnega prava je pošten kazenski spor strank, ki sta si po moči podobni (model adversarnega kazenskega postopka). Da bi to dosegli, se država odreče delu svoje moči tudi s tem, da mora policija obvestiti osumljenca o njegovih pravicah. *Miranda* je postavila pravilo, da je osumljenčovo priznanje veljavno samo, če je bil osumljenec predhodno poučen o svojih pravicah in se jim je odrekel prostovoljno, namerno in razumno.³⁵ Cinična interpretacija odločitve v *Mirandi* bi bila, da je sodišče s tem presekalo gordijski vozle problema prostovoljnosti priznanja tako, da je sporočilo policiji: če boš sledila tej formi, bomo šli pridobljeno priznanje za prostovoljno.³⁶ In dejansko se je policija privadila na nova pravila, saj je iz raziskav v Združenih državah razvidno, da pridobi prav toliko priznanj kot pred *Mirando*.³⁷

Tudi med osumljencem in policijskim zasliševalcem se lahko razvije transferni odnos, v katerem je zasliševalec subjekt, za katerega se domneva, da ve. Lacan pravi, da ni potrebna ideja popolnega in neskončnega bitja, da je nekdo postavljen v položaj subjekta, za katerega se domneva, da ve. Za vsak subjekt je vprašanje najprej v tem, kam je umeščen, s katerim mestom je zaznamovan, da se lahko obrača na subjekt, za katerega se predpostavlja, da ve. Vsakokrat, kadar je ta funkcija za subjekt utelešena v komer koli že, naj bo analitik ali ne, je na delu transfer.³⁸ Iz obrazložitve v *Mirandi* je razvidno, da so policijski priročniki polni nasvetov, kako policist postane subjekt, za katerega se predpostavlja, da ve. Dober zasliševalec, pravijo priročniki, ima kontrolo nad osumljenčevim govorom. Osumljenca postavi v položaj, ko lahko le zanika ali potrdi – pogosto potrdi skozi zanikanje – pripoved, ki je v veliki meri stvaritev zasliševalca.³⁹

Psihoanaliza je pokazala, da pri transferju ne gre zgolj za spominjanje. Transfer je dovzeten za govorno dejanje, mogoče ga je voditi z interpretacijo. Fenomen transferja je postavljen v položaj opore govornega dejanja. Z odkritjem transfera je bilo odkrito tudi, da govor lahko nosi, ne da bi to sploh opazili, prav zato, ker gre za transfer.⁴⁰ Od fenomena transferja se Lacanu zdi nemogoče izločiti dejstvo, da se manifestira v razmerju do nekoga, s katerim govorimo.⁴¹ Govor implicira poslušalca, lahko tudi zelo neosebnega poslušalca, kateremu se priznanje posreduje. Priznavanje ne more potekati brez sogovornika, ki pa mu ni potrebno reči ničesar v odgovor, zadoštuje njegova prisotnost.

Pravo pa izhaja iz predpostavke, da je med osumljencem in policijo nasprotje interesov. To nastane v trenutku osredotočenosti⁴² preiskovanja na konkretnega posameznika, ko se šteje, da obstaja interes države, da izsili priznanje iz osumljenca. Pojem 'interes' označuje nekaj, kar je razumsko opredeljeno. Nasprotno pa pri transferju nimamo opraviti z zavestnim, neposrednim, načrtnim vplivanjem, njegovi učinki se vselej prelamljajo skozi sfero nezavednega, policistovega in osumljenčevega. Že situacija policijskega zaslišanja ustvari dimenzijo dialoga, ki postavi osumljenca v situacijo, ki sili h govoru, tudi če ni prisile. Osumljenec lahko govori zaradi vpliva vezi, ki se splete med njim, ki priznava oz. govori, in tistim, ki posluša oz. zaslišuje. Učinkovito zasliševanje, pravijo priročniki, temelji na ustvarjanju situacije odvisnosti, ki sama po sebi izvleče zgodbo iz osumljenca. Ta vez, ki se zdi kot nasprotje

³⁵ *The defendant may waive effectuation of these rights, provided the waiver is made voluntarily, knowingly and intelligently* (Miranda v. Arizona).

³⁶ Tudi Jager meni, da je *Miranda* bolj simboličnega kot dejanskega pomena, ki ustvarja dimno zaveso, ki prekriva dejansko dogajanje pri zasliševanju osumljenca (Jager 2004).

³⁷ Deloma o temu priča podatek o deležu obsodb v Združenih državah, ki so rezultat t.i. procesnega mešetarnjenja (ang. *plea-bargaining*). Med avtorji so razlike v ocenah velikosti tega deleža, vendar večina navaja, da je na tak način obravnavanih več kot 90 % kazenskih zadev (glej npr. Harrison 2006, str. 1194).

³⁸ Lacan 1996, str. 217.

³⁹ Brooks 2000, str. 40.

⁴⁰ Lacan 1992, str. 40.

⁴¹ Lacan 1992, str. 42.

⁴² Escobedo v. Illinois (1967), 378 U.S. 478.

med lovcem in njegovim plenom, spominja na razmerje, ki je bolj simbiotično kot pa adversarno.

Zakaj osumljenec zasliševalcu sploh podeli pozicijo subjekta, za katerega se domneva, da ve, če pa je vsakemu razumnemu posamezniku jasno, da so njuni interesi nasprotujoči in da lahko vsaka izjava škodi osumljencu? Lacan pravi, da nam vse, kar vemo o nezavednem od začetka, izhajajoč iz sanj, govori, da obstajajo psihični procesi, ki se proizvajajo, razvijajo in gradijo, da bi bili slišani, skratka, prav za tega Drugega, ki je enak, tudi če zanj ne vemo. Četudi ne vemo, da so tu, da bi bili slišani, so tu zato, da bi bili uslišani – da bi bili razumljeni s strani Drugega.⁴³ V psihoanalitični situaciji, pri interpretaciji transferne ljubezni, analitik pacientu pokaže na praznost objekta njegove ljubezni (da v njemu – analitiku – ni ničesar, kar bi bilo mogoče ljubiti) in s tem zavrača pozicijo gospodarja.⁴⁴ Nasprotno pa policist v razmerju do osumljenca vztraja v poziciji gospodarja, iz katere ukazuje.

Za pravo je inherentno prisilno zgolj kustodialno zasliševanje osumljenca.⁴⁵ Pri zbiranju obvestil od oseb, ki (še) ne veljajo za osumljence, pa prisile ni. Nasprotje interesov med konkretnim posameznikom in državo se oblikuje, ko se posameznik iz osebe, ki deli interes skupnosti in kot odgovorni državljani prispeva k večji raziskanosti kaznivih dejanj in posledično h kaznovanju storilcev, tako da z informacijami pomaga policiji, prelevi v osebo, ki je osumljena storitve kaznivega dejanja in ima individualen interes, da ne bi bila obsojena.⁴⁶

Koncept pravice je racionalen koncept, ki ga označuje dvojnost pravice in dolžnosti. Eksistenčne prvine modernega prava so pretežno koncipirane na izrazito poudarjeni korelativni osnovi, primer katere je tudi dvojnost pravice in dolžnosti. To se izraža v prevladi konfliktnega dojemanja prava.⁴⁷ Koncept pravice pomeni, da obstaja interes posameznika, ki je vsaj v končni instanci, vedno izoliran od interesa drugih. Vrhovno sodišče v *Mirandi* ni priznalo osumljencu pravic že v predkazenskem postopku, ker med njim in državo obstaja nasprotje interesov, pač pa ravno obratno: šele ko je sodišče z ustrezno argumentacijo utemeljilo, da obstaja nasprotje interesov, je lahko posamezniku priznalo pravice že v tej fazi

postopka. Ugotovitev nasprotja interesov je zgolj način, s katerim je sodišče pristopilo k reševanju problema prisile pri kustodialnih zasliševanjih.

Pravo ureja zgolj problem izsiljevanja priznanj v kazenskem postopku, priznanja kot takega pa ne problematizira. Tako sodnik White v odklonilnem ločenem mnenju k *Mirandi* pravi, da priznanje ni nujno škodljivo za osumljenca, nasprotno, prinese mu lahko psihološko olajšanje in poveča možnosti za njegovo rehabilitacijo. V nasprotju s takšnim zdravorazumskim pogledom se psihoanaliza zaveda motivacijske diskrepance med konstativnim in performativnim vidikom priznanja.⁴⁸

Govor, priznanje in nenazadnje resnico moramo razumeti v okviru dimenzije dialoga. Dvojnost priznanja – konstativni in performativni vidik – postane v kazenskem postopku problematična, ker se na priznanje krivde vežejo za posameznika izjemno težke posledice. Priznanje ima v sebi neko presežno (performativno) vrednost, ki pride v poštev že z nastankom govorne situacije. Pri policijskem zasliševanju imamo torej dva časovna momenta: prvi nastane z govorno situacijo, drugi pa z oblikovanjem nasprotja interesov med državo in osumljencem. Prisilnost h govoru nastane že z govorno situacijo in ne šele s trenutkom, ko bi država potencialno lahko uporabila prisilne tehnike zasliševanja. Ker pravo prvi časovni moment v celoti spregleda in na priznanje kot takšno veže domnevo avtentičnosti, je v performativni kvaliteti hkrati mikavnost in problematičnost priznanja v kazenskem postopku.

5 Priznanje Paula R. Ingrama

Paul R. Ingram je bil namestnik šerifa v mestu Olympia v ameriški državi Washington. Bil je zelo religiozen pripadnik t.i. Church of Living Water, predsednik lokalnega odbora Republikanske stranke, v skupnosti je užival ugled. Leta 1988 sta Ingramovi hčeri Ericka in Julie obtožili svojega očeta in

⁴³ Lacan 1992, str. 42.

⁴⁴ Salecl 1994, str. 141.

⁴⁵ *It is an act of responsible citizenship for individuals to give whatever information they may have to aid in law enforcement* (Miranda v. Arizona).

⁴⁶ *[T]his warning may serve to make the individual more acutely aware that he is faced with a phase of the adversary system - that he is not in the presence of persons acting solely in his interest* (Miranda v. Arizona).

⁴⁷ Cerar 2001, str. 219.

⁴⁸ V raziskavi, ki sta jo izvedla Kassin in Norwick, so bili študenti, ki so bili krivi ali nedolžni navidezne tatvine, podvrženi različnim tehnikam zasliševanja: nevtralnemu (detektiv je osumljencu zgolj povedal *Miranda* pravice in mu izročil obrazec, ki bi ga moral podpisati, če bi se odločil, da se odreče pravicam), naklonjeno-minimizirajoče (detektiv je dejal osumljencu, naj se sprosti, in mu ponudil kozarec vode, odpoved pravicam je opisal kot golo formalnost ter mu rekel, da si zasluži, da pove svojo stran zgodbe, čeprav zgleda kriv) in sovražno-izolirano zasliševanje (detektiv je, preden je osumljencu prebral pravice iz *Mirande*, ježno rekel »I am sick of this happening. It's not the first time something like this has happened. I know you did this and I don't want to hear any lies from you.«). Z eksperimentom je bilo ugotovljeno, da način zasliševanja ne vpliva signifikantno na odločitve osumljenca, da se odreče pravicam iz *Mirande* (Kassin, Norwick 2004).

nekaj pomembnih članov skupnosti grozljivih ritualnih satanističnih zlorab: posilstev, orgij, pohabljanja otrok, umorov dojenčkov in podobnih zverinskih dejanj.

Obtožbam je sledila Ingramova aretacija in zasliševanje. Zasliševali so ga tako njegovi policijski kolegi kot lokalni psiholog. Zasliševanje, ki je trajalo več tednov, je bilo nekakšna kombinacija klasičnega policijskega zaslišanja, psihoterapije, religiozne spovedi in celo eksorcizma. Ingram je obtožbe sprva zanikal, obenem pa se je zavedal, da hčera ni učil lagati. Ker je v cerkvi večkrat slišal, da tudi vernega človeka lahko obsede hudič, je dopuščal možnost, da so obtožbe resnične. Šerif je Ingramu svetoval, naj prizna, saj bi bilo sojenje za hčeri zelo travmatično. Kolegi so mu povedali, da ni nenavadno, če se storilci zločinov ne spominjajo, ker jih pogosto potlačijo v podzavest. Pastor, na katerega je bil Ingram navezan, mu je zagotovil, da so se zlorabe res zgodile in da je osemdeset odstotkov njegove osebnosti zlobne. Naročil mu je, naj moli, da se mu bo povrnil spomin. V takšnih okoliščinah je Ingram prišel postopoma in z dolгими premori tišine, ki so bili posvečeni molitvam, v hipotetični obliki razkrivati satanistične rituale, vendar je sprva trdil, da jih ne more vizualizirati. Te pogoje izjave je kasneje preoblikoval v trditve in prisegal, da so resnične. Ingram je tako priznal in bil obsojen brez porotnega sojenja (*plea bargaining*). Obsodba je temeljila zgolj na njegovem priznanju, nikoli niso našli dokazov, ki bi podpirali obtožbe.

5.1 Paul R. Ingram in Dostojevski

Ingramovo priznanje je rezultat ponorele mašinerije zasliševanja ter njegove lastne potrebe, da sprejme in potrdi obtožbe, ki so ga bremenile.⁴⁹ Obsodbo in dvajsetletno zaporno kazen je tako sprejel kot pravično od boga poslano kazen za svoje grehe. Freud v spisu *Dostojevski in očetomor* pravi, da lahko za subjektivnim priznanjem dejanja, ki ga ni storil, stojijo občutki krivde, ki lahko sploh niso povezani s kakšnim dejanjem, ki ga prepoveduje pravo. Gre za imaginarne zločine, ko subjekt vidi sebe kot zločinca, ne da bi dejansko storil zločin.⁵⁰

Freud se je problemu očetovskih funkcij približal s pojmom ojdipovega kompleksa. Na eni strani imamo instanco, ki omogoča prenos očetovskega Zakona iz generacije v generacijo, z očeta na sina, in ki hkrati nastopa tudi kot instanca prepo-

vedi, meje, kanalizacije otrokovih »divjih« nagonov. Po drugi strani pa je Freud vpeljal predpostavko o praočetu, *Urvater*.⁵¹ Potlačitvi sovraštva do očeta v ojdipovem kompleksu se pridruži identifikacija z očetom, ki si tako izsili trajno mesto v jazu – kot posebna instanca, nadjaz, dedinja starševskega vpliva. »Če je bil oče trd, nasilen, surov, nadjaz prevzame te njegove lastnosti in v njegovem razmerju z jazom se ponovno vzpostavi pasivnost, ki bi morala biti potlačena. Nadjaz postane sadističen, jaz mazohističen, tj. v temelju žensko pasiven. Jaz razvije veliko potrebo po kaznovanju, ki se deloma že kot taka nastavlja udarcem usode, deloma pa jo zadovoljuje trpinčenje nadjaza (slabe vesti). Vsaka kazen je v temelju kastracija in s tem izpolnitev stare pasivne drže do očeta.«⁵²

Izvor vsake krivde je po Freudu umor očeta. Občečloveška sinovska krivda je podlaga poslušnosti do oblasti in religiozne občutja (tudi Ingram je bil globoko religiozen in je gojil spoštovanje in podrejenost do oblasti). »Resnica je namreč, da veliko zločincev hlepi po kazni. Zahteva jo njihov nadjaz, ki s tem prihrani, da bi jim jo naložil sam.«⁵³ Nevrotik, ki je bil zaznamovan z mankom (kastiran), dvomi v konsistentnost zakona in se čuti krivega tako pred zunanjimi prepovedmi kot tudi pred nadjazom.⁵⁴ Nevrotik se tako lahko pusti kaznovati državi (oz. carju kot Dostojevski) kot očetovemu zastopniku, namesto da bi se kaznoval sam. Ingramovo priznanje je tako lahko izraz njegovega občutja krivdi. Vendar hkrati ne izraža te krivde, ne locira tiste njegove psihične konfiguracije, ki potrebuje odkritje in morebiti zdravljenje.

5.2 Urbane legende

V primeru Paula Ingrama je posebej vznemirljivo, da nihče, niti ljudje, ki so najbolj poznali zadevo, ni verjel, da je Ingram kriv. Postal je žrtev t.i. histerije ritualnih satanističnih zlorab, ki se je pojavila v poznih osemdesetih letih na obeh straneh Atlantika. Moderna družba je obsedena z zlorabami, obstaja splošno prepričanje, da so zlorabe pogoste, in da je vsakdo potencialna žrtev ali storilec zlorabe. Zloraba je postala na nek način normalizirana.⁵⁵ Zato so ljudje v medsebojnih

⁴⁹ Da je bilo Ingramovo priznanje plod sugestije, je kasneje potrdil psiholog Ofshe. Naredil je eksperiment, tako da je Ingrama soočil z obtožbami za dejanja, glede katerih ga hčerki nista obtoževali. Ingram je po dolgotrajnih molitvah napisal polno priznanje tudi teh dogodkov (Brooks 2000, str. 120).

⁵⁰ Salecl 1993, str. 121.

⁵¹ Bahovec 1992, str. 12-3.

⁵² Freud 2000-a, str. 339-40.

⁵³ Freud 2000-a, str. 341.

⁵⁴ Salecl 2002, str. 41.

⁵⁵ Pogostost uporabe izraza »zloraba« in naraščajoče število izkušenj, ki so definirane kot zloraba, so simptom pomembnosti tega artefakta sodobne kulture. V začetku 90. let je bila v ameriški literaturi zelo pogosta tema incesta. V medijih in popularni kulturi so pogoste izpovedi ljudi o njihovih izkušnjah zlorabe. Znane osebe praktično tekmujejo med seboj, katera bo v javnosti bolj doživeto in natančno opisala boleče zlorabe, katerih žrtve so bile v otroštvu (Furedi 1997, str. 95-6).

interakcijah vse bolj sumničavi. Otroke se opominja, naj bodo nezaupljivi do odraslih. Tovrstna socializacija, ki temelji na premisah strahu in nezaupanja, se globoko vtisne v njihovo imaginacijo. Tudi polje človeških izkušenj, ki imajo oznako zlorab, se vztrajno širi. Nekatere oblike obnašanja, ki so bile v preteklosti pojmovane kot normalne, so zdaj opredeljene kot zlorabe.⁵⁶ Posledično so se redefinirali odnosi med ljudmi; marsikateri človeški motiv, posebej če se nanaša na razmerje odraslega do otroka, je postal sumljiv.

Freud je menil, da so si vsa občutja ljubezni podobna, in domneval, da imajo skupen izvor. Vsi v življenju vzpostavljene čustveni odnosi, od simpatije, prijateljstva, zaupanja in podobnega, so genetično povezani s seksualnostjo in so se s slabitvijo seksualnih ciljev razvili iz čistih seksualnih zahtev; tako čisto in nečutno se lahko predstavijo samo naši zavestni samoznavi. Izvorno smo poznali samo seksualne objekte; psihoanaliza nam pokaže, da so osebe naše realnosti, ki so zgolj cenjene ali spoštovane, za nezavedno v nas še zmeraj lahko seksualni objekti.⁵⁷ Kadar koli imamo med dvema osebama močno občutje ljubezni, je ta odnos erotičen. To velja tudi za odnos med odraslimi in otroki. Freud je bil nadalje mnenja, da otroštvo sploh ne obstaja. Menil je, da so si ga izmislili odrasli, da bi lažje prenašali sami sebe – otroštvo je fantazma odraslih. Z idejo, da so tudi otroci vseskozi seksualna, celo »polimorfno perverzna« bitja, je bil Freud deležen precejšnjih zgražanja in odpora.⁵⁸ Mit o asekualnem otroku in normalnem odraslem je namreč močno ukoreninjen tudi v sodobni družbi.

V skoraj vsakem primeru obtožb zaradi ritualnih satanističnih zlorab so otroci, ki naj bi bili žrtve, najprej zanikali, da so bili zlorabljeni. Šele po nepopustljivem vztrajanju odraslih (staršev, terapevtov) so otroci artikulirali obtožbe.⁵⁹ Urbane legende o satanističnih zlorabah otrok naj bi nastale prav zaradi nelagodja, ki ga odrasli občutijo ob svojih sicer normalnih medgeneracijskih seksualnih občutkih. Odrasle je strah, da bi se, če bi se družba odrekla mitu o asekualnem otroku in s tem povezanem mitu o normalnem odraslem, ki je neobčutljiv za spolno privlačnost otroka, obnašali kot hudiči, demoni ipd.

Zato svoja seksualna občutja do otrok projicirajo v ustvarjene demone, tj. satanistične pedofile.^{60 61}

5.3 Konstrukcije v analizi

Ingramovo priznanje je primer sindroma nepravlega spomina (v ang. *false memory syndrome*). V tipičnih primerih sindroma gre sicer za spomine domnevnih žrtev zlorab⁶², ki naj bi bili dolga leta blokirani (potlačeni), nato pa so se nenedoma pojavili, običajno s pomočjo kakšne terapije.⁶³ Čeprav

⁶⁰ Poznamo primere, ko so ljudje v terapiji obudili t.i. potlačene spomine (*repressed memory*) o zlorabah iz svojega otroštva. Ti spomini so lahko neresnični oz. so proizvod samega terapevtskega procesa. Izvirajo iz nelagodja, ki ga analitik občuti zaradi svojih medgeneracijskih seksualnih občutij. Ker se ne želi soočiti z njimi, jih projicira v satanističnega psihopata (Hunter, 1998).

⁶¹ Furedi piše, da je najbolj absurda posledica normalizacije zlorabe vera, da je resnica vedno na strani tistega, ki trdi, da je bil zlorabljen. Tisti, ki nasprotujejo skeptikom, ki ne verjamejo v satanistične zlorabe, zatrjujejo, da je najhuje, kar se lahko zgodi žrtvam tovrstnih zlorab, to, da se jim ne verjame (Furedi 1997, str. 78–9).

⁶² Konstrukcija spolne zlorabe otroka kot družbenega problema je nastala v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Zakonodajalci so se odzvali tako, da so odpravili kratke zastaralne roke tovrstnih kaznivih dejanj in omogočili, da lahko žrtev preganja storilca tudi kot odrasla oseba, ko je od dejanja preteklo že mnogo let (Bowman/Mertz 1998: 224–5). Takšen je bil primer *Franklin v. Duncan* (1995). Franklin je bil obsojen za umor osemletne deklice na podlagi pričanja svoje hčere. Hči se je dejanja spomnila kar dvajset let po umoru, do spominov je prišla postopoma v postopku terapije. Obsodba je bila razveljavljena, med drugim tudi zato, ker se je izkazalo, da spomini priče niso bili resnični, pač pa skonstruirani na podlagi podatkov, o katerih so poročali mediji (Brooks 2000:121–2). O pravni odgovornosti terapevtov za škodo, ki je bila prizadeta s terapijo ponovno obujenega spomina glej Kisch 1996, str. 232–45. O vlogi in odgovornosti pravnih zagovornikov v tovrstnih primerih pa glej Bowman/Mertz, 1998.

⁶³ Terapija ponovno najdenega spomina je izjemno sugestibilna: terapevt ne sledi zgolj toku pacientovih prostih asociacij, pač pa vodi pacienta k spominjanju na neko travmo iz otroštva, ki običajno zadeva nasilje, ki ga sam terapevt predlaga kot možen vzrok pacientovih težav. Tovrstni pacienti imajo običajno velike težave z avtoritetami. Na eni strani se pritožujejo zaradi nasilja obstoječih avtoritet iz mladosti ali zaradi njihove pasivnosti pri preprečevanju nasilja, na drugi strani pa hitro sprejmejo terapevta za popolno avtoriteto, ki je zmožna da jati najbolj »nasilne« teorije o vzrokih njihovih travm. Tovrstne probleme z avtoritetami je potrebno razumeti v luči globalnih sprememb v sodobni družbi. Ta se sooča z zmanjšanjem moči tradicionalnih avtoritet (očeta, predsednika države, cerkvenih voditeljev itd.) in pojavom vrste figur, ki so kot obscena druga plat tradicionalnih avtoritet (voditelji raznih sekt ipd.). Izgleda kot da je očeta, simbolnega nosilca zakona, v popularni imaginaciji zamenjal oče prvobitne horde, ki ima dostop do užitka, ki je drugim nedosegljiv. Paradoks teorije ponovno najdenega spomina je v tem, da poskuša dati odgovor na zagate s tradicionalnimi avtoritetami, pri tem pa izpostavi prav njihovo obsceno

⁵⁶ Furedi 1997, str. 80–1.

⁵⁷ Freud 1996-b, str. 204.

⁵⁸ Bahovec 1992: 16. Otrok ni biološki proizvod, celo ne zgodovinska danost, ampak *institucija*. Čut otroštva je civilizacijski pojav novejšega datuma, hkraten z razvojem meščanskega razreda. Natančneje: otrok in otroštvo sta ideološka pojma, ki ju je proizvedlo in vsem vcepilo delovanje točno določenih zgodovinskih institucij znotraj kapitalističnega produkcijskega načina, namreč Družine in Šole (Laporte, v Bahovec (ur.) 1992, str. 96).

⁵⁹ Tudi Ingramovi hčeri sta prvič obdolžili očeta na taboru, ki ga je organizirala cerkvena organizacija, in sicer pod vplivom ženske, ki je veljala za nekakšno prerokinjo.

psihologi in psihiatri nimajo enotnega mnenja o resničnosti ponovno obujenega spomina (v ang. *recovered memory*)⁶⁴, sodišča ocenjujejo verodostojnost tovrstnih prič enako kot verodostojnost drugih prič. V pravnem diskurzu so pravila adversarnega postopka zadostno jamstvo za to, da se ugotovi, ali priča govori resnico ali ne. Pri tem je problematično to, da pravo izhaja iz predpostavke, da je mogoče presoјati vsebino (kredibilnost) spomina brez ocenjevanja koncepta spomina kot mehanizma za priklic določenih preteklih vsebin.⁶⁵ Tukaj se pokaže razlika med psihoanalitičnim in pravnim razumevanjem spomina.

Freud je v spisu *Konstrukcije v analizi* povedal, da je psihoanalitični odnos do resnice drugačen. Analitik ni ničesar od tega, kar obravnava, ne doživel ne potlačil; njegova naloga ne more biti, da se kaj spomni. Analitik mora pozabljeno uganiti ali, pravilneje rečeno, konstruirati⁶⁶ iz znamenj, ki jih to pušča za seboj. V tem je delo analitika, kot pravi Freud, podobno delu arheologa. V transferni interakciji med analitikom in analiziranim se resnica pravzaprav ustvarja. Njena skladnost z dejstvi ni pomembna; pomembna je njena razlagalna moč in terapevtska vrednost. »Pot, ki izhaja iz analitikove konstrukcije, naj bi se končala v analizirančevem spominjanju; toda zmeraj ne vodi tako daleč. Prepogosto pacienta ne uspemo pripeljati do spominjanja potlačenega. Namesto tega s korektnim izvajanjem analize pri njem dosežemo gotovost prepričanja o resničnosti konstrukcije, ki terapevtsko učinkuje enako kot ponovno doseženo spominjanje.«⁶⁷ Analizirančevo »prepričanje« je tisto, ki razlikuje tako konstruiran spomin od gole »sugestije«, ki je čista kreacija analitika. Analitik dokonča nek kos konstrukcije, ga sporoči analiziranemu, s čimer vpliva nanj; nato konstruira nadaljnji kos iz na novo dotečajočega materiala, ravna s tem na enak način in potem v takšnih izmenjavah do konca. Psihoanalitično izkustvo uči, da ni povzročena nobena škoda, če se analitik enkrat zmoti in pacientu nepravilno konstrukcijo predstavil kot verjetno zgodovinsko resnico. Nevarnost, da bi pacienta s sugestijo zavedel na napačno pot, s tem, ko bi ga »prepričal« o stvareh, ki jih sam ver-

jame, on pa jih ne bi hotel sprejeti, je po Freudovem mnenju neizmerno pretirana. Analitik se je moral vesti zelo nekorektno, če se mu je lahko pripetila takšna nesreča; predvsem bi si lahko očital, da pacientu ni pustil do besede.⁶⁸ Skratka, obstaja nek neizvedljiv rob sugestije, nek vselej sumljiv element, ki se ne drži tistega, kar se dogaja zunaj – tega ne moremo vedeti – temveč tega, kar je teorija sposobna proizvesti.⁶⁹ Tudi Lacan pravi, da je realnost transferja prisotnost preteklosti, ki pa je malo več od prisotnosti: je dejavna prisotnost, je reprodukcija. Ta produkcija se razlikuje od pasivizacije subjekta. »Če je reprodukcija dejavna reprodukcija, tedaj je v manifestaciji transferja nekaj ustvarjalnega.« V transferju subjekt nekaj fabricira, nekaj konstruira.⁷⁰

Kaj pa potemtakem sploh lahko potrdi analitikovo konstrukcijo? Analizirančev »ne« je redko izraz upravičene zavrnitve konstrukcije, pogostejše je izraz odpora, ki ga je izzvala vsebina sporočene konstrukcije. Z drugimi besedami: pacientov »ne« sicer ne potrjuje pravilnosti konstrukcije, se pa zelo dobro ujema s to možnostjo. Prav tako je večpomenski tudi pacientov »da«, ki je lahko brez pomena oz. je »hinavski«, saj je prilagojen analizirančevemu odporu, ki tako še naprej skriva resnico. Pacientov »da« ima vrednost samo, če mu sledi produciranje novih spominov, ki konstrukcijo dopolnjujejo in razširjajo.⁷¹ Čeprav Freud pravi, da bo analizirani zavrnil napačno konstrukcijo, ker ta nima razlagalne vrednosti, pa razlagalna moč konstrukcije ni nujno odvisna od njene skladnosti s historično resnico. Psihoanalitični postopek pač uporabi tisto, kar mu ponudi diskurz priznanja, in sicer brez nadaljnega preverjanja dejstev, razen seveda rezultatov zdravljenja oz. psihičnega okrevanja.

Pravo predpostavlja, da obstaja objektivna historična resnica, ki naj bi jo v sodnih postopkih čim natančneje spoznali. Za pravo so priče in obdolženci subjekti, ki se zgolj spominjajo preteklih dejstev. Psihoanaliza, nasprotno, ne predpostavlja vnaprej dane realnosti, ampak verjame v obstoj resničnosti, do katere je treba šele priti oz. jo je treba šele konstruirati. Resničnost zato ne obstaja pred subjektom, ampak je njegov proizvod. Psihoanaliza vidi v subjekt(iv)nosti vzvod spoznanja.⁷² Za pravo je resnica empirična, psihoanalitična resničnost pa je vedno (tudi) psihična, kajti (empirična) realnost je podvojena (reprezentirana) v psihični/simbolni resničnosti. Zato je tisto, kar je za pravo vir motenj pri spoznavanju realnosti, za psihoanalizo pogoj in možnost za spoznavanje

drugo plat. Ne le da so starši in učitelji predstavljeni kot nasilneži, ki brezmejno uživajo, sam terapevt se postavi v vlogo vodje, ki najde poseben užitek v vzpodbujanju zgodb o spolnem nasilju (Salecl 1999, str. 97).

⁶⁴ Monte 1997, str. 171-5; Kisch 1996, str. 212-5; Bannon 1994. Nekateri pripisujejo avtorstvo teorije, da je potlačen spomin posledica spolnih zlorab v otroštvu, *Freudu*. Vendar je bil oče psihoanalize mnenja, da so ti spomini le fantazije pacientk, ki temeljijo na njihovi ojdipski želji po očetu (Ernsdorff / Loftus 1993, str. 134-5).

⁶⁵ Brooks 2000, str. 123.

⁶⁶ Freudu se zdi za opis analitikovega dela izraz »konstruirati« primernejši od izraza »razlaga« (Freud 1996-a, str. 212-3).

⁶⁷ Freud 1996-a, str. 217.

⁶⁸ Freud 1996-a, str. 212-3.

⁶⁹ Lacan 1992, str. 40.

⁷⁰ Lacan 1992, str. 41.

⁷¹ Freud 1996-a, str. 214.

⁷² Rutar 1996, str. 11.

resničnosti. Pravo verjame v opažena dejstva (pri čemer ne upošteva, da tudi samo proizvaja »dejstva«), psihoanaliza pa v fragmente, ki niso dejstva. Racionalna struktura resničnosti, ki jo predpostavlja pravo, torej temelji na iracionalni osnovi, na nekakšnem verovanju pravnikov vanjo.

6 »Christian Burial Speech« (Brewer v. Williams)⁷³

Leta 1968 je v mestu Des Moines, Iowa, izginila 10-letna deklica Pamela Powers. Policija je domnevala, da je deklica mrtva, čeprav njenega trupla niso našli. Za osumljenca je že od začetka veljal Robert Williams, ki je pred tem pobegnil iz psihiatrične bolnišnice. Williams se je, potem ko je po telefonu govoril s svojim odvetnikom, kateremu je zločin tudi priznal, sam predal policiji v mestu Davenport. Policija se je odločila, da bo pripeljala Williamsa iz Davenporta v Des Moines. Williamsovemu odvetniku je detektiv Leaming, ki je bil zadolžen za prevoz, obljubil, da obdolženca med vožnjo ne bo zasliševal. Williams je večkrat zatrdil, da bo, ko prispejo v Des Moines in bo videl svojega odvetnika, povedal celotno zgodbo. Williams je bil večkrat opozorjen, da ima pravico do navzočnosti odvetnika pri zaslišanju. Med vožnjo Williams ni izrazil želje, da bi kar koli povedal; prav nasprotno, večkrat je rekel, da bo vse povedal, ko bodo prispeli v Des Moines. Med vožnjo, ki je trajala skoraj štiri ure, se je detektiv Leaming sicer vzdržal tradicionalnega policijskega zaslišanja. Vendar je Williamsu, za katerega je vedel, da je globoko religiozen, povedal, kar je postalo znano kot »govor o krščanskem pogrebu« (ang. Christian Burial Speech). Williamsa je naslavljals »častiti« (ang. *reverend*), omenil je, da so božični prazniki ter ga spomnil na užaloščene starše, ki trupla hčerke ne bodo mogli pokopati, saj ga zaradi vremenskih razmer (napovedano je bilo močno sneženje) ne bo mogoče najti. Ker Williams ve, kje je deklica, naj policiste odpelje na kraj, kamor je odvrnil njeno truplo, da ga bodo starši lahko krščansko pokopali.⁷⁴ Williams je policiste res odpeljal do trupla Pamele Powers.

⁷³ 430 U.S. 387.

⁷⁴ »I want to give you something to think about while we're traveling down the road. [...] Number one, I want you to observe the weather conditions, it's raining, it's sleeting, it's freezing, driving is very treacherous, visibility is poor, it's going to be dark early this evening. They are predicting several inches of snow for tonight, and I feel that you yourself are the only person that knows where this little girl's body is, that you yourself have only been there once, and if you get a snow on top of it you yourself may be unable to find it. And, since we will be going right past the area on the way into Des Moines, I feel that we could stop and locate the body, that the parents of this little girl should be entitled to a Christian burial for the little girl who was snatched away from them on Christmas Eve and murdered. And I feel we should stop and locate it on the way in rather than waiting until morning and trying to come back out after a snow storm and possibly not being able to find it at all.«

Na sojenju so Williamsovi zagovorniki zahtevali, da se deklino truplo ne sme uporabiti kot dokaz, ker je bilo pridobljeno z nezakonitim zaslišanjem. V zadevi je odločalo tudi ameriško Vrhovno sodišče, ki je s tesno večino (5:4) odločilo v prid zahteve Williamsovih zagovornikov.⁷⁵ Sodišče se je ukvarjalo z vprašanjem, ali je Leamingov govor zaslihanje ali ne. In če je zaslihanje, ali je bilo priznanje izsiljeno ali pa se je Williams med vožnjo prostovoljno odrekel pravici do zagovornika.

Večina sodnikov je zastopala stališče, da je Leamingov govor enakovreden zaslišanju. Nobenega resnega dvoma ne more biti, piše v imenu sodišča sodnik Stewart, da je detektiv namenoma in premišljeno izvalil priznanje iz Williamsa, in sicer tako zanesljivo in morda celo bolj učinkovito, kot če bi ga formalno zasliševal. Učinek detektivovega govora je bil enak situaciji, ko osumljenec le podpiše pisno priznanje, ki ga pred tem pripravi policija: Williamsovo priznanje je »napisal« nekdo drug, Williams pa mu je odgovoril, sicer ne s svojim podpisom, pač pa z razkritjem, kje je truplo.

Retorika sodnika Marshalla v pritrdilnem ločenem mnenju je še bolj radikalna. Leamingov govor je označil za »šarado«: Po njegovem mnenju je detektiv pokazal, da je prefinjene načine prepričevanja, ki se jih poslužuje policija, po učinkovitosti mogoče primerjati z mučilnimi napravami. Tudi sodnik Powell je menil, da je bilo ravnanje detektiva učinkovita oblika zasliševanja, ki je bilo v danih okoliščinah za obdolženca psihološko prisiljujoče. Williams je bil policiji poznan kot mlad moški z donkihotskim verskim prepričanjem in zgodovino duševne bolezni, zaslihanje se je odvijalo le dan po božiču, Williams je bil več ur v avtomobilu s policistoma, vreme je bilo zlovesče. V takšnih okoliščinah je bil Leamingov govor o snegu, ki bo prekril truplo, zaradi česar deklice ne bo mogoče pokopati, za Williamsa toliko prisiljujoč, da se ni prostovoljno odpovedal pravici do prisotnosti zagovornika pri zaslišanju.

Z večino se ni strinjal sodnik Burger, ki v odklonilnem ločenem mnenju pravi, da Leamingov govor ni zaslihanje, pač pa le izjava, s katero je detektiv hotel zgolj potrditi na Williamsovo vest. Po njegovem mnenju je večina sodnikov sprejela odločitev, ki bo iz posameznika naredila ujetnika svojih privilegijev, saj izhaja iz domneve, da je nezmožen premisliti si in povedati resnico brez navzočnosti odvetnikov. Burger je citiral delo Theodorja Reika (*The Compulsion to Confess*, 1972) in trdil,

⁷⁵ Primer je imel velik odmev v javnosti, ki je bila šokirana nad odločitvijo sodišča, na podlagi katere bi storilec tako grozljivega zločina najverjetneje odkorakal na prostost. Zadeva je doživela epilog v primeru *Nix v. Williams* (467 U.S. 431), v katerem je bila postavljen izjema od izločitvenega pravila.

da so psihiatri in analitiki pokazali, da ima človek – z izjemo okorelih kriminalcev – potrebo, da prizna svoje napake.

Sodnik White v odklonilnem ločenem mnenju pravi, da ni nič ne podpira teze, da je Williamsova odločitev, da spregovori, rezultat nič drugega kot njegove svobodne volje. Za razliko od Burgerja, ki se sklicuje na človekovo notranjo potrebo po priznavanju, Whitov meni, da je priznanje kognitivno: vse, kar nekdo pove, če le pove zavestno (ne pa pod vplivom drog ipd.), je nujno prostovoljno. Tudi sodnik Blackmun v odklonilnem mnenju piše, da posamezniki, ki jim je vzeta prostost, pogosto prostovoljno podajo izjave, ki niso nujno posledice zasliševanja. Blackmun tako ni prepričan, da so Leamingova opazanja in komentarji, ki jih je izjavil, ko je tistega zimskega popoldneva policijski avtomobil drsel po zasneženih in spolzkih miljah od Davenporta do Des Moinesa, zasliševanje.⁷⁶

6.1 Psihotik ni sposoben transferja

Williamsov primer je nenavaden, ker ni jasen motiv, zaradi katerega se je Williams, ki je bil seznanjen s pravicami in se je posvetoval z odvetnikom, odločil povedati, kam je skril truplo. Ne glede na to, da je večina sodnikov zagovarjala tezo, da gre za policijsko zaslišanje, ni popolnoma očitno, čigava je bila pravzaprav pripoved: Leaming ali Williams. Kdo je bil dejanski poslušalec in kdo pripovedovalec?

Lacan pravi, da je za nastanek transferja bistvena prisotnost subjekta, za katerega se predpostavlja, da ve. V tipični transferni situaciji policijskega zasliševanja bi bil Leaming tisti, ki bi poslušal, Williams pa tisti, ki bi govoril. Vendar se zdi, da so bile njune vloge dejansko drugačne. Detektiv je naslavljal Williamsa kot tistega, za katerega se domneva, da ve⁷⁷, o storilcu umora je govoril kot o nekom tretjem in ne o Williamsu⁷⁸.

Čeprav v obrazložitvi Vrhovnega sodišča v primeru Brewer v. Williams ni veliko podatkov o Williamsu, gre najverjetneje za psihotika. Psihotik pa je za transfer nesposoben. Freud pravi, da sta pri psihotiku ono in nadjaz premočna, tako da jima je uspelo

razrahljati in spremeniti organiziranost jaza, da je njegov pravilni odnos do realnosti zelo moten ali celo ukinjen. Transfer pri psihotiku zato ni možen, saj da bi pacientov jaz mogel postati zaveznik pri zdravljenju, mora obdržati določeno mero koherentnosti, delni vpogled v zahteve dejanskosti. Nasprotno je pri nevrotikih, katerih jaz se je izkazal za odpornejšega in ni postal tako neorganiziran, zdravljenje možno.⁷⁹ Ker je transfer izhodišče za zdravljenje nevroze, Lacan pravi, da psihoanalitiki trdijo, da znajo pozdraviti psihozo vselej tedaj, kadar sploh ne gre za psihozo.⁸⁰ Lacan tudi pravi, da bi zdravljenje psihoze pomenilo iti »onstran Freuda«.⁸¹ »Uporabljati tehniko, ki jo je vzpostavil, izven izkustva, na katerega se nanaša, je enako nemumno kot pritiskati na vesla, ko je ladja na pesku.«⁸²

Transferno razmerje je odločilno zavezano instanci avtoritete, ki je v psihoanalitični teoriji zajeta v konceptu očetovskih funkcij. Za razliko od nevrotika, ki analitika ne vidi v luči realnosti kot pomočnika ali svetovalca, pač pa pomembno osebo iz svojega otroštva, na katero zato prenaša čustva in odzive, ki jih je nekoč namenjal temu zgledu iz preteklosti, je situacija pri psihotikih drugačna. Vprašanje psihoze obvladuje izvorna izključitev, ki jo je Lacan vpeljal kot zavržbo očetovske prevare. Pri psihozi gre za razvite subjektivne pozicije biti, ki lahko postavi pod vprašaj tisto, kar psihoanaliza skriva v sebi ravno kot logično prevaro, prevaro subjekta, ki se zanj predpostavlja, da ve, in ki je pogoj za nastanek transfera. Zato izkustvo psi-

⁷⁶ Ta stavek, ki ga je zapisal Blackmun, o podobi avtomobila, ki premaguje ledeno avtocesto, medtem ko sta Leaming in Williams zapletena v njun nenavaden dialog, je za sodnika nenavaden. Spominja namreč na pripovedovanje zgodb ob zimskih popoldnevih. Gre za nekakšno sanjavo atmosfero, zaradi katere se zdi, da se ne moremo dokopati do motivov, ki vodijo pripovedovanje in poslušanje zgodb, način pripovedovanja zgodb pa lahko iz poslušalcev izvleče najbolj temne in inkriminirajoče odzive (Brooks 2000, str. 28).

⁷⁷ »[...] I feel that you yourself are the only person that knows where this little girl's body is [...].«

⁷⁸ »[...] the little girl who was snatched away from them on Christmas [E]ve and murdered.«

⁷⁹ Freud 2000-b: 50–1. Odrekanje s strani objekta pripelje do nevroze, ki vključuje odpoved realnemu objektu, pa tudi, da se realnemu objektu odtegnjeni libido umakne k fantaziranemu objektu in od tod k potlačnemu (introverzija). Toda objektno investicijo pri nevrotikih na sploh zadržuje velika energija, in podrobnejša preučitev procesa potlačitve je Freuda prisilila k domnevi, da objektna investicija v sistemu nezavednega kljub potlačitvi – oz. celo zaradi nje – obstaja naprej. Sposobnost za transfer, ki se jo pri nevrotikih terapevtsko izkorišča, predpostavlja nemotenost te objektno investicije. Pri psihozi pa po procesu potlačitve odtegnjeni libido ne išče novega objekta, ampak se umakne v Jaz. Tu so objektno investicije opuščene in je ponovno vzpostavljeno primitivno brezobjektno stanje narcizma. Nesposobnost teh pacientov za transfer – do koder sega bolezenski proces – in njihova nedostopnost za terapijo, ki izhaja iz tega, zanje značilnega zavračanja zunanjega sveta, nastop znamenj o prekomerni investiciji lastnega Jaza, iztek v popolno apatijo, vse te klinične značilnosti se zdijo primerne za domnevo o opustitvi objektnih investicij (Freud 1987: 157–8). Različno sposobnost za transfer pri nevrotiku in psihotiku ponazarja spreminjanje odnosa sodnika Schreberja do njegovega zdravnika Flechsig. Sprva, dokler je pri Schreberju šlo zgolj za nevrozo, je do zdravnika občutil simpatijo, ki je izvirala iz transferja. Pri nastanku psihoze pa je bil prav Flechsig prvo počelo vseh preganjanj in ostal njihov vir skozi celoten potek bolezni (Freud, 1995).

⁸⁰ Lacan 1995, str. 84.

⁸¹ Lacan 1995, str. 114.

⁸² Lacan 1995, str. 115.

hoze odpre pot onstran Freuda.⁸³ Kako pa se potem spremlja psihotika po tej poti? »Kot priča? Kot tajnik? Kot asistent? Kot sopotnik? Recimo, da se ga spremlja predvsem kot bližnjak. In če gre to stvarjenje tako daleč, da postane analitik odjemalec [...], vidim v tem le do skrajnosti prignano logiko.«⁸⁴

Z zavržbo diskurza gospodarja kot prevare je norost puntarska, celo revolucionarna. Psihotik je gospodar, tako rekoč uteleša gospodarja ali ga rodi.⁸⁵ Tudi v razmerju med Leamingom in Williamsom je slednji tisti, ki je gospodar in ki ima kontrolo nad govorom in nad dejanji policije. Williams je detektiva najprej vprašal, ali je policija že našla žrtvine čevlje. Ko je Leaming odgovoril, da ni prepričan, je Williams usmeril policiste na bencinsko črpalko, kamor naj bi skril čevlje, vendar jih niso našli. Kasneje je Williams vprašal, ali so že našli odejo, v katero je bilo zavito truplo, in jih usmeril na kraj, kjer naj bi bila odeja. Spet niso našli ničesar. Nekoliko kasneje je izjavil, da bo pokazal, kje je truplo, in nato policijo res odpeljal na kraj, kjer so našli dekličino truplo.

6.2 Ni govora brez odgovora

Kljub nezmožnosti za transfer pa psihotika ni nemogoče pripraviti do govorjenja. Williams detektivovemu govoru ni ugovarjal, pač pa ga je vprašal, zakaj meni, da dekličino truplo leži na poti do Des Moinesa. Leaming je odgovoril, da ve – kar je bila seveda laž – da je truplo nekje v okolici mesta, mimo katerega se bodo peljali. Dodal je, da sploh ne želi, da mu Williams odgovori, da noče več razpravljati o tem in da naj Williams med vožnjo zgolj premisli o tem, kar mu je povedal. Čeprav je Leaming trdil, da ne želi odgovora, ne pomeni, da ga ni pričakoval. Dejstvo, da detektiv ni imel védenja, za katerega je trdil, da ga ima, ni pomembno. Vsebina Leamingovega govora je bila v skladu z Williamsovimi fantazijskim svetom.⁸⁶ In Williams je res spregovoril, kajti kot pravi Lacan: vsak govor kliče odgovor. »[N]i govora brez odgovora, tudi če ji stoji nasproti zgolj molk, če le ima poslušalca.«⁸⁷

Siliti psihotika, da govori, nima nobenega učinka tudi v analizi ali pa ima katastrofalen učinek. Izkušnja užitka (*jouissance*) je tisto, kar v psihotični izkušnji sooči subjekt z grozo in ga omeji na neizrekljivo. Subjekt je podvržen užitku oz. je upravljan s strani užitka Drugega. Pri obravnavi psihotika se zato analitik ne postavi v pozicijo poslušalca, pač pa v vlogo intervenienta. Analitik se postavi med subjekt in Drugega. Psihotik predloži svoj užitek analitiku, tako da slednji vzpostavi pravila zanj.⁸⁸ Lacanov izrek,

da vsak govor kliče po odgovoru, se v primeru psihotika nanaša na intervencijo analitika, ki je naslovljena – ne na subjekt – na Drugega, saj je v psihozi Drugi tisti, ki mora biti zdravljjen.⁸⁹

6.3 Svoboda psihotika

Izključitev Imena-Očeta na kraju Drugega in neuspeh očetovske metafore sta bistven pogoj psihoze in obenem tvorita strukturo, ki se loči od nevroze.⁹⁰ Vsaka logika v psihozi stoji v vzajemnem odnosu do izključitve očetovske metafore. V psihoanalizi je oče (ne realna oseba očeta, ampak očetovska simbolna funkcija) dojet kot paradigma avtoritete. Psihotik ima patološki odnos do avtoritete, ker je pri njem očetovska metafora izostala. Ker ga ne preči simbolni zakon, ne občuti tesnobe pred zakonskim redom.⁹¹ Psihoza je izven dometa normalnega družbenega razmerja, je zunaj zakona. Zato ima psihotik zunanje razmerje z zakonom. Psihotik se ne sprašuje, ali je zakon pravičen, konsistenten, zakon je zanj zunanji mehanizem, ki se ga sam po sebi ne dotika. Lacan zato pravi, da je psihotik svoboden.⁹²

Psihotik si, v nasprotju z nevrotikom, krivde ne lajša z iskanjem kazni; ne boji se kaznovalne moči zakona. Psihotik se skuša pogosto odkriti v podobi Drugega.⁹³ Ker pri psihozi

⁸⁹ Poblome to ponazori na primeru trinajstletnega *Ferdinanda*, ki je shizofrenik. Če se mu kdo približa, se počuti ogrožen in se odzove z nasilnim brncanjem. Če se ga vpraša, zakaj to počne, odgovori: »Ne vem, ne vem ...«. Vprašanje »zakaj« namreč terja pojasnitev razloga oz. pomena, kjer ni nobenega pomena. Ko pa je *Ferdinand* nekdo vprašal, kdo ga sili k takšnemu odzivanju, je odgovoril, da papež. Od tedaj ga je bilo mogoče umiriti s prepričevanjem, da je papež ostal v Rimu. S tem *Ferdinand* ni imenoval tistega, pod čigar oblastjo je, pač je umestil Drugega, mu dodelil mesto. To je kondenziralo užitek, ki sicer na anarhističen način kroži povsod. Obenem pa je omogočilo intervencijo na strani Drugega, ki je v tem, da se papeža pošilja tja, od koder prihaja. Vprašanje smisla oz. razumevanja se tukaj umakne, saj ni ničesar za razumeti (Poblome 2002, str. 1–3).

⁹⁰ Lacan 1995, str. 108.

⁹¹ Salecl 2002, str. 49.

⁹² Salecl 2002, str. 36. *Lacan*ova trditev, da je norec svoboden človek, je aksiom psihoanalitičnega izkustva psihoze: »Ne samo, da človeške biti ne moremo razumeti brez norosti, temveč bi sploh ne bila človeška bit, če bi v sebi ne nosila norosti kot meje svoje svobode.« (Lacan 1995: 107) Ta razlaga sloni na tezi, da ni nobena identifikacija učinkovita, da ni nobena poteza, nobeno znamenje na subjektu operativno brez neke odločitve biti. Zavrnitev obče veljavnih identifikacij v psihozi pokaže, kakšen pomen ima pri tistem, ki se odloča, subjektivna pozicija biti. »Ravno zato, ker identifikacije niso nič, če niso privlačne, je norost nekaj drznega, prav drznost svobode. Zakaj norost je v tem, da se človek osvobodi privlačnosti identifikacij, ki imajo masoven učinek, in pusti drznosti norosti, da ga »zapelje v skušnjavo« – beseda izvira od Lacana.« (Miller 1990, str. 61–2).

⁹³ Salecl 2002, str. 47.

⁸³ Miller 1990, str. 62–3.

⁸⁴ Miller 1990, str. 64.

⁸⁵ Miller 1990, str. 63.

⁸⁶ Freud pravi, da pri psihotiku ne gre za izgubo realnosti, pač pa za stvarjenje nove realnosti (Freud 1987, str. 392).

⁸⁷ Lacan 1994, str. 71.

⁸⁸ Silvestre, cit. v Poblome 2002, str. 4.

ku ne deluje Ime-Očeta, instanca, ki subjekta podredi zakonu simbolnega reda, poskuša »najti« zakon, tako da stori zločin. Srečanje z uživajočim ali želečim Drugim je lahko za psihotika skrajno travmatično in ga zlahka privede do izvršitve zločina, pravi motiv, ki ga je težko prepoznati. Umor je lahko zahteva subjekta, da bi bil podrejen zakonu.⁹⁴ Tudi Williams se je morebiti zato sam predal policiji, zločina ni zanikal, prav nasprotno, večkrat je poudaril, da bo policiji vse razkril.

Vendar psihotik, če prizna, odgovarja po svoje. »Čeravno se psihotik kaže kot zelo veren, je v resnici nevernik – tj. odgovore producira po svoje. V primerjavi s histeričnim subjektom, ki ima glede tega, kaj hoče Bog, kako bi ga Bog lahko kaznoval itd., veliko dvomov, je psihotik glede tega v gotovosti. V poziciji psihotika gre zato za določeno nedolžnost – Drugi je vedno tisti, ki ga vodi, upravlja z njegovimi mislimi itd.«⁹⁵

Vrhovno sodišče Združenih držav je razsodilo, da je Williams povedal, kje je truplo, zaradi prisile Leamingovega govora, ki je izkoristil Williamsovo religioznost in duševno bolezen. Sodišče je tako odločilo, da Williamsova izjava ni bila prostovoljna. Vendar je Williams poznal svoje pravice in je imel stike z odvetnikom. Ker je Drugi tisti, ki psihotika vodi, upravlja z njegovimi mislimi in dejanji, se položaj psihotika ne ujema s pravnim konceptom avtonomnega subjekta. Psihotik je sam v sebi gotov, njegov odnos do pravic je zunanji in ne vpliva na njegov govor. Pravni koncept prostovoljnosti priznanja temelji na domnevi, da oblast (policija) ustvarja pritisk nad subjektom, v psihozi pa se subjekt čuti ogroženega s strani Drugega. Zato lahko psihotik zakon razume celo kot avtoriteto, ki mu bo pomagala boriti se proti silam, ki ga preganjajo.

Da je koncept prostovoljnosti priznanja neprimeren za obnavljanje psihotika, je razvidno iz primera Colorado v. Connelly. Avgusta 1983 je Connelly dvignil ves denar iz banke in kupil letalsko vozovnico za let iz Bostona v Denver. V Denverju je pristopil k nekemu policistu na cesti ter mu dejal, da je nekoga ubil in da hoče o tem govoriti. Ko so mu povedali pravice iz Mirande, je priznal, da je pred meseci ubil dekle. Policiste je odpeljal na kraj, kjer naj bi se zločin zgodil in kjer so aprila res našli neznano žensko truplo. Ko je Connellyja naslednji dan zasliševal tožilec, je postal dezorientiran in zmeden. Trdil je, da so mu glasovi v glavi ukazali, naj stori samomor ali prizna. Psihiater je ugotovil, da je Connelly psihotik, ki trpi zaradi imperativnih halucinacij, njegove voljne sposobnosti (zmožnost svobodnega in racionalnega odločanja) pa so močno okrnjene. Kljub temu je ameriško Vrhovno sodišče razsodilo, da je Connellyjevo priznanje prostovoljno. Sodišče je zapisalo, da bi ugodilo zahtevi za ekskluzijo priznanja samo, če bi obstajala

pravica obdolženca, da prizna zločin, le če je popolnoma racionalen in primerno motiviran. Vendar tovrstne pravice obdolženec nima. Ker s strani policije ni bilo nobene prisile, se vprašanje prostovoljnosti priznanja sploh ne postavlja.⁹⁶

7 Sklep

Ugotavljanje dejanskega stanja v pravnih postopkih pogosto temelji (zgolj) na izjavah. Sodišče z mirnejšo vestjo obsodi posameznika, ki je priznal zločin, kot pa tistega, ki vztrajno zatrjuje, da je nedolžen. V sodobnem kazenskem postopku sicer ni dovoljeno pridobivati priznanj na prisilen način. Ko pa ima na voljo priznanje, si pravo zastavlja predvsem dve vprašanji: ali je priznanje resnično in ali je prostovoljno. Moderni kazenski postopek, v katerem se spoštujejo človekove pravice, se je odrekel zanesljivim (resničnim) izjavam, ki niso dane prostovoljno; izjava osumljenca mora nastati na podlagi njegove svobodne volje. Domneva se, da je priznanje prostovoljno, če je podano, potem ko je bil osumljenec seznanjen s pravico do molka. Koncept prostovoljnosti v pravu se tako nanaša zgolj na okoliščine, v katerih je bilo priznanje podano, ne pa na naravo priznanja kot takšnega. Pri tem se spregleda, da je neprostovoljnost latentno prisotna že v vezi med osumljencem in zasliševalcem, ki spodbuja h govoru, h kreativnemu govoru. To seveda ne pomeni, da gre v vsakem odnosu med posameznikom in policijo slednjo označiti kot manipulativno. Foucault pravi, da izjave niso propozicije ali stavki, ki referirajo na obstoječe zunanje objekte, saj ustvarjajo svoje. Subjekt pri tem ni trpno bitje, ampak je bitje, ki (v glavnem nezavedno) odloča o tem, kako bo videlo (konstruiralo) in doživljalo resničnost ter svoje mesto v njej.⁹⁷ Govor je lahko aktiviran zaradi zapletenih slojev krivde, sramu, prezira, potrebe po kaznovanju, pokori itd. Zato Freud pravi, da si sodni preiskovalni postopek zasluži posmeha, kajti »navsezadnje je vseeno, kdo je v resnici storil dejanje; za psihologijo je bistveno le, kdo ga je bil čustveno voljan izvršiti in kdo mu je nazdravil, ko se je zgodilo.«⁹⁸

⁹⁶ »In dealing with statements obtained through interrogation, we do not purport to find all confessions inadmissible. Confessions remain a proper element in law enforcement. Any statement given freely and voluntarily without any compelling influences is, of course, admissible in evidence. The fundamental import of the privilege while an individual is in custody is not whether he is allowed to talk to the police without the benefit of warnings and counsel, but whether he can be interrogated. There is no requirement that police stop a person who enters a police station and states that he wishes to confess to a crime, or a person who calls the police to offer a confession or any other statement he desires to make. Volunteered statements of any kind are not barred by the Fifth Amendment and their admissibility is not affected by our holding today.« (Miranda v. Arizona).

⁹⁷ Rutar 1996: 22.

⁹⁸ Freud 2000-a: 344.

⁹⁴ Salecl 1993, str. 111.

⁹⁵ Salecl 2002, str. 35.

Literatura

1. Bahovec, Eva D. (ur.) (1992): **Vzgoja med gospostvom in analizo**. Krt, Ljubljana.
2. Bannon, Christian (1994): Recovered Memories of Childhood Sexual Abuse: Should the Courts Get Involved When Mental Health Professionals Disagree. *Arizona State Law Journal*, let. 26, št. 3, str. 835–854.
3. Bayer, Vladimir (1995): **Kazneno procesno pravo, knjiga II**. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb.
4. Bošnjak, Marko (ur.) (2005): **Potek kazenskih postopkov v Sloveniji**. Pravna praksa, Ljubljana.
5. Bowman, Cynthia Grant, Mertz, Elizabeth (1998): Attorneys as Gatekeepers to the Court: The Potential Liability of Attorneys Bringing Suits Based on Recovered Memories of Childhood Sexual Abuse. *Hofstra Law Review*, let. 27, št. 2, str. 223–284.
6. Brooks, Peter (2000): **Troubling Confession**. University of Chicago Press, Chicago.
7. Cerar, Miro (2001): **(I)racionalnost modernega prava**. Bonex, Ljubljana.
8. De Man, Paul (1997): **Slepota in uvid** (prev. Kernev-Štrajn, Jelka). LUD Literatura, Ljubljana.
9. Dolar, Mladen (2003): Politika glasu. *Problemi*, let. XLI, št. 4–5, str. 5–23.
10. Ernsdorff, Gary M., Loftus, Elizabeth F. (1993): Let Sleeping Memories Lie? Words of Caution About Tolling the Statute of Limitations in Cases of Memory Repression. *Journal of Criminal Law. & Criminology*, let. 84, št. 1, str. 129 (1993–1994).
11. Foucault, Michel (2000): **Zgodovina seksualnosti I** (prev. Mozetič, Brane). ŠKUC, Ljubljana.
12. Freud, Sigmund (1987): **Metapsihološki spisi** (prev. in ur. Bahovec, Eva D., in sodel.). Studia humanitatis, Ljubljana.
13. Freud, Sigmund (1995): Psihoanalitične pripombe k avtobiografskemu opisu primera paranoje (*dementia paranoides*) (prev. Krušič, Samo, Leskovec, Alfred). V: **Primer Schreber**. Analecta, Ljubljana, str. 7–69.
14. Freud, Sigmund (1996-a): Konstrukcije v analizi (prev. Peršak, Mateja). **Razpol 9**, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 209–219.
15. Freud, Sigmund (1996-b): O dinamiki transferja (prev. Peršak, Mateja). **Razpol 9**, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 199–207.
16. Freud, Sigmund (2000-a): Dostojevski in očetomor (prev. Debenjak, Doris). V: **Spisi o umetnosti**. /*cf., Ljubljana, str. 327–349.
17. Freud, Sigmund (2000-b): **Očrt psihoanalize** (prev. Vouk, Robert). Analecta, Ljubljana.
18. Furedi, Frank (1997): **Culture of Fear**. Cassell, London.
19. Harrison, Tara (2006): The Pendulum of Justice: Analyzing the Indigent Defendant's Right to the Effective Assistance of Counsel When Pleading Not Guilty at the Plea Bargaining Stage. *Utah Law Review*, let. 2006, št. 4, str. 1185.
20. Hunter, James (1998): Interpreting the Satanic Legend. *Journal of Religion and Health*, let. 37, št. 3, str. 249–263.
21. Jager, Matjaž (2004): *Miranda* – zadostna rešitev problema psihične prisile? **Zbornik znanstvenih razprav**, let. LXIV, str. 181–200.
22. Kassin, Saul M., Neumann, Katherine (1997): On the Power of Confession Evidence: An Experimental Test of the fundamental Difference Hypothesis. *Law and Human Behavior*, let. 21, št. 5, str. 469–484.
23. Kassin, Saul M., Norwick, Rebecca J. (2004): Why People Waive Their *Miranda* Rights: The Power of innocence. *Law and Human Behavior*, let. 28, št. 2, str. 211–221.
24. Kisch, Wendy J. (1996): From the Couch to the Bench: How Should the Legal System Respond to Recovered Memories of Childhood Sexual Abuse? *Journal of Gender and Law*, let. 5, št. 1, str. 207–246.
25. Kmet, Saša (2007): Ne/ustreznost (»družbene«) jeze v kazenskem pravu in kriminologiji. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 58, št. 1, str. 46–60.
26. Kos, Janko (1992): **Pregled slovenskega slovstva**. DZS, Ljubljana.
27. Kunert, Karl H. (1966): Some Observations on the Origin and Structure of Evidence Rules under the Common Law System and the Civil Law System of Free Proof in the German Code of Criminal Procedure. *Buffalo Law Review*, let. 16, št. 1, str. 122–164.
28. Lacan, Jacques (1990): Vodenje zdravljenja in principi njegove moči (prev. Koncut, Suzana). **Razpol 6**, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 5–58.
29. Lacan, Jacques (1992): Transfer (prev. Pelko, Stojan). **Razpol 7**, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 5–46.
30. Lacan, Jacques (1994): **Spisi** (ur. Božovič, Miran). Analecta, Ljubljana.
31. Lacan, Jacques (1995): O vprašanju, ki predhodi vsaki možni obravnavi psihoze. V: **Primer Schreber** (prev. Pelko, Stojan). Analecta, Ljubljana, str. 71–115.
32. Lacan, Jacques (1996): **Štirje temeljni koncepti psihoanalize** (prev. Močnik, Rastko in sodel.). Analecta, Ljubljana.
33. Miller, Jacques-Alain (1990): O nauku psihoz (prev. Kobe, Zdravko). **Razpol 6**, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, str. 59–65.
34. Miller, Jacques-Alain (1995): Labirinti ljubezni (prev. Erzar, Tomaž). **Problemi**, let. XXXIII, št. 4–5, str. 95–99.
35. Monte, Jacqueline (1997): Recovered Memories and the Psychologists that Create Them: The Study of the Repressed Memory Controversy. *Detroit College of Law at Michigan State University Law Review*, let. 1997, št. 1, str. 163–189.
36. Poblome, Guy (2002): How a Psychotic Subject Comes to Speech. **Courtill Papers**. dostopno na spletni strani: <http://www.ch-freudien-be.org/Papers/Txt/Poblome-fc9.pdf> (10.4.2007).
37. Rutar, Dušan (1996): **Psihologija skozi psihoanalizo**. Jutro, Ljubljana.
38. Salecl, Renata (1994): »Never, will I stoop to wanting anything else«. **Problemi**, let. XXXII, št. 3–4, str. 135–143.
39. Salecl, Renata (1999): Pričevanje in Veliki Drugi. **Problemi**, let. XXXVI, št. 3–4, str. 95–108.
40. Salecl, Renata (2002): Realno zločina. **Problemi**, let. XL, št. 3–4, str. 25–49.
41. Salecl, Renata (1993): **Zakaj ubogamo oblast?** DZS, Ljubljana.
42. Šugman, Katja G. (2006): Režim pridobivanja izjav od domnevne storilca kaznivega dejanja, **Zbornik znanstvenih razprav**, let. LXVI, str. 287–306.
43. Zupančič, Boštjan M. (1991): **Odločbe in razprave** (3. izd.), ČZ Uradni list RS, Ljubljana.

Multi-dimensions of a suspects's confession

Polona Mozetič, LL.B., Young Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

In addition to its legal aspect, confession also has broader and multiple social and psychological dimensions. Psychoanalysis, as a science with its own research methods, explores the impact of a person's words on himself and on another person. Due to the power of censorship over the sub-conscious, a confession made to an analyst by a person being analysed is always susceptible to serving other motives. The truth has to be sought therefore in a reluctance to speak, i.e., in the unspeakable. The starting point of this method is transfer, which can also be developed outside psychoanalytic experience, for example in the police interrogation of a suspect. In modern criminal procedure, a confession must be voluntary, but the voluntary concept of applies only to circumstances in which a confession has been made and not to the form of the confession. However, it is likely to be overlooked that an involuntary confession is already latently present in the relation between a suspect and interrogator who encourages creative speech. This speech can be activated by very complicated layers of guilt, shame, contempt, need for punishment, atonement etc.

Keywords: pre-trial procedure, suspect's confession, psychoanalysis, transference, recovered memory, false memory syndrome, voluntary nature of a confession

UDC: 343.121:343.144